

תיקון היהדות לפי השקפתו הדתית של ש. י. עגנון

מאת רחל פינגברג

יותית בשטח המעשי, נוסף על כך יש לה על מה לסמוך. הספרות הדתית של הגלות הארוכה עשירה כל כך בדוגמי מאות אישיות שבכוון לסמל אפילו את ההנאה העצמית כהגמול למצוות המעשיות של היהודי החרד בן־זמננו.

גבורי הרוח של היהדות הדתית לש" עבר ממלאים עתה כאן בישראל את העתונות. מרבים לקרוא עליהם הרצ"א וספריות שלמות כבר נכתבו פה אצלנו על־ידי יהודים חרדים רומנטיים ואסתטיים על גדולי החסידות שהיו דבקים באלוהים, הם כותבים על רב"נים, רביים וסתם צדיקים, שנוייהם הפכו לאגדה דתית. תכופות נשמע גם קולם ברדיו. הנה גם בערב סוכות תשי"ט נשמע בו קולו של צדיק בנוסח הרומנטי והאסתטי של היהודים החר"דים בזמננו. זה היה שוב קולו מתוך סיפורו של ש. י. עגנון. סיפור הכתוב ומסוגנן באופן נפלא על־ידי מחברו ברוך־הכשרון. מדובר בו על יחסם הנעלה של היהודים שומרי המסורת לאתרוג.

ואכן, אותו רב וצדיק מסיפורו של ש. י. עגנון קיים את יחסו הנעולה לאתרוג תוך גאמנות. הוא הי בעוני, כזה, שנאלץ היה למכור את התפילין, שאין ששתמשים בהן בימי החג, על מנת לרכוש לו אתרוג לפי טעמו. משום כך הוציא את כל דינר־הזהב אשר קיבל תמורת התפילין שלו על אותו אתרוג משוכח ביפוי, כדי להעניק לעצמו הנ"א אסתטית מלאה.

אך רע הדבר שהוא עשה זאת על חשבון אשתו רב־החסבל, כהשאינו אותה ללא פרוטה שתוכל לרכוש מעט מזון לימי החג.

ובכן, מה ש. י. עגנון מייצג לנו, לאזרחי ישראל, עכשיו, כשאנו בונים את מולדתנו המודרנית, והיהדות הדתית מטילה עלינו את התודעה שלה? מה הן שתי הדוגמאות שנתן לנו בשני סיפוריו הנזכרים לעיל לגבי אותה רצ"א דעה עצמה? הרי שניהם דמה ובשרה של אותה היהדות הדתית בזמננו הם — יהדות שחיה על גדלות אישים רבי־פרסום ובקיום המצוות אשר בין אדם לחברו מתבלט בה בעיקר הצד הרומנטי והאסתטי לשם הנאתו העצמית של מקיים המצוות. הרי בעל־תודעה אישית כזו נהנה ממעשיו הטובים בצורתם הדתית, שהיא יפה כל כך למראה ואינה מתייבת כל עיקר את המטרה ההומניסטית לטובת הנצרך בסבלו. הרי לפי זה שהתנהג אותו הרב הצדיק לש. י. עגנון, אשר חמד לו אתרוג משובח בכל מהיר לשם הנאתו האסתטית של האיש הדתי רס"המעלה תוך קיפוח בני ביתו. הלוא בזה מתבטא הזלזול בתפקידו האזרחי ורבי־החשיבות של היהודי מן השורה, הנותן את נפשו כדי לפרנס את משפחתו תוך כבוד אישי. במס"ר רותם לקיום הבית והמשפחה קיימו ה" יהודים את היהדות לדורותיה ולתקופת" תיה כחטיבה לאומית בקרב גויי נכר.

עשיה דמיונית של סופר אשר בדה אותה מלבד והוציא שם רע על עדת יהודים כשרה, שלא ירעה להמים לגבי יהודי עני מן החוץ, יהודי רעב, קרוע נבלוי ומוכה פצעי גוף, הלא אין עדת יהודים שכזו, אשר כולם רשעים הם, עד כדי כך כדי להפקיר בן אדם בעניו ובחליו בעירם.

ואשר לצדיק הצעיר היו ממלאים שחוק פיהם, הלא הוא ביקש לו מצווה לשם הנאתו העצמית בלבד. עליו היה לרוץ לאמו הצדקנית ולבקש ממנה שתרחם על האיש האומלל, תדבר על לבו של אביו, שהוא אחד מנכבדי העיר, שיקהיל אנשים. כדי להציל את היהודי רב־החסבל, להכניסו לבית ולתת לו רפור אה למכאוביו. ובמקום הצלה ממש הסיר את מטפחו המשי מעל צוארו ונתן אותה למסכן, שיעשה לו תחכושת יפה על פצעיו וברח הביתה מאושר במצוותו הגדולה.

הלא מצווה כזו לשם הנאה עצמית מסוגל היה לעשות באותו מעמד גם בן־יקיר מלומד מבני־טובים של הגור"ים והיה טפנק בזה את עצמו כהמעשה אנשי נעלה מבלי לחשוב על התועלת שבמצווה זו.

מצווה כזו הריהי המצאה של נער יהודי בן־תפנוקים, ואולי גם את עצם מעשהו בדה מלבד אותו סופר, היודע לכתוב מעשיות. ואלה לא היו דבורים סתם, אלא השקפת עולם יהודית־טובה לית־דתית, שקבעה בעיקר את היחסים אשר בין אדם לחברו על־ידי המצוות המעשיות אך ח"ק לטובת הכוללת.

מובן, כי השקפה זאת ראוייה להערכה חיובית גם מצד הבלתי־דתיים כמוני, אבל לפי השקפתי אני, הרי יש לי גישה אחרת לעצם הענין, שלפיה עלי להעריך את השקפתו הדתית של ש. י. עגנון לגבי המקום והזמן המתוארים בסיפורו הכתוב בו הריהי אמת, ואם לעשות ביסוס היסטורי וגיאוגרפי שבו בהיי היהודים מהתחלת המאה העשרים ועד ימינו נראה לפנינו לפי לוח הזמ"נים יהדות חרדה אחרת, יותר נאורה בהוויות העולם אשר בהתאם לכך נש"תנה גם יחסו למצוות המעשיות של הדת ולגבי המושג שבין האדם לחברו, משום שאמונתם התמימה של אבותיהם באלוהים הפכה אצל יהודי זמננו לקנין רומנטי ואסתטי בלבד, המעניק, ראשית כל, להם עצמם, הנאה רומנטית ואסתטית.

ויש בזה גם הכדל במקום. מה שהיתה הדת ליהודי עיירתי המנותקת מן העו"ל, כשהיא תבויה בין יערות וביצות של רוסיה בהתחלת המאה הנוכחית אינה אותה עיר גליציאית באוסטריה של ההבסבורגים לשעבר, עיר של משי"כילים ומלומדים שבה נתחנך ש. י. עגנון.

הלא ממקומות אלה שבמערב הנאור באה אלינו אותה היהדות החרדה, הרו"מנטית־האסתטית, שעיקרה כתובים יפה בספרים חדשים, והיא גם רעיונית־ספ"

נתחנכתי עד גיל הארבע־עשרה על עיקרי היהדות וידועים לי היטב מת היו חיי אבותי היראים והשלמים לפי אמונתם הצרופה באלוהים.

היהודים הדתיים בימינו אינם כאלה. התנהגותם כפרט וכאנשי ציבור שונה לגמרי. בעיקר, ביחסיהם שבין אדם לחברו.

זה לא כבר נודמן לי לקרוא את סיפורו של ש. י. עגנון "המטפחת". נדפס ב"דבר הפועלת".

סיפור יפה, כתוב מתוך שלווה נפשית וכזלו שופע חן וחסד לגבי בית הוריו של המחבר, שברכת אלוהים חופפת עליו.

מבוסמת בריח־גיהות של קדושה וטהרה משפחתית הריהי גם מטפחת המשי, המשעשעת את העין בצבעיה העליונים, אשר אביו הביא אותה במתנה לאמו בשוכו הביתה מן היריד.

אם המשפחה מקשטת את ראשה בימי חג ומועד במטפחת זו תוך צני"עות יהודית נשית, ומאצילה היא בה ריח אמהי גם על בניה. ביום חג הבר"מצווה של בנה בכורה, מהנה היא גם אותו, את הבן־יקיר שלה, במטפחתה רבת־היופי ומקשטת בה את צוארו הוא.

עד כה האידיליה הנעלה של המש"פחה היהודית מבני־הטובים שמלפני ששים שנה בערך.

אך לפתע פתאום הסיפור מתעכר, כשהמחבר מציאו מתחום ביתו ומעביר אותו כאילו דרך אגב לשטח עיר מגו"רית.

אמנם, לפי עדותו הנאמנה, הרי יהודי עירו רובם ככולם בני טובים גם הם. רגילים הם להזמין אורח לביתם ולעזור לעניים בכלל. אפילו התגרניות בשוק נחונות לדאוג ליתומים ולילדים נצרכים אשר בעירן.

אלא שהנה נודמן לאותה עיר יהודי עני זר, הרעב לפת־לחם ואין לו מקום לינה ולבוש הוא קרעים, אין לו אפילו במה לחבוש את פצעי גופו, ואין רחמים עליו בקרב יהודי המקום. השמש של בית־המדרש זרק אותו החוצה, וגם אותן והתגרניות הנדבניות שבשוק גר"שונו מעל פניהן.

אבל הנה אירע נס לאותו אומלל בעיר היהודית החסרה לחמי אנוש. הבר"מצווה המאושר ובן־הטובים הזה, שאמו בת־הטובים קישה אותו במט"פחת־המשי שלה את צוארו, עבר על פני האיש המנודה שישב על אבן בסימ"טה צדדית והביט גואשות בפצעי גופו. וצדיק העדה בן השלוש־עשרה ריחם על איש־המכאובים תוך אשרו הרב של יום חגו בהגיעו לעול מצוות. לא היו אנשים בסימטה, אך פתאום הרגיש על לחיו לטיפת קרן השמש, והוא ראה בכך רצון חסדו של אלוהים. לבו דפק בו מרוב שמחה, אז הוריד את מטפחת־המשי של אמו מעל צוארו והושיט אר"תה לעני הלבוש קרעים והלה חבש בה פצעי גופו.

מאושר במצוותו הוא רץ הביתה לס"פר זאת לאמו, אך טרם שהספיק עוד לבקש את סליחתה על הנעשה, היא כבר הביטה עליו ברחמיה הרבים.

עכשיו שאלה:

אשר לצדיק בן השלוש־עשרה ולאמו הצדקנית הרי אנו בסדר. שניהם היו מאושרים במצוותם.

אך השאלה היא על מעשהו הבלתי־הגיוני והבלתי מושלם של בורא העולם. כדי להעניק תענוג גמור לשני צדיקים כהגמול למצווה, צריך היה היושב"ב במרומים לשם זה להפוך עדת יהודית שלמה לאנשי סדום חסרי רגש כלשהו של רחמים, ולענות כל כך את היהודי הבורד והור ביניהם ביסורי גוף ונפש? אשר לי, הבלתי דתית, הפתרון הוא אנשי מתוקן.

הלא עדה גויית־סוציאליסטית מתוק"נה בקרב עמי סקנדינביה, למשל, מק"יימת זאת בלי אכזריות של רשעים וכלי תגמול לצדיקים, אלא פשוט באופן רציונלי על־ידי בנין בתי־חולים ובחי"מחסה לטובת הפרט והכלל, שיש להם צורך בכך.

אבל יש גם צד שלישי לענין. אני גם יודעת מה היו אומרים על כך סבי וסבתי יר־א־האלהים, שהיו פעם בעיירה נידחת ברוסיה הלבנה. הם היו מבטלים את עצם הדבר כמ"